

<http://www.diva-portal.org>

Postprint

This is the accepted version of a paper published in *Arbetsmarknad & Arbetsliv*. This paper has been peer-reviewed but does not include the final publisher proof-corrections or journal pagination.

Citation for the original published paper (version of record):

Bergman, A. (2015)

Recension av publikationen *De mest lämpade: en studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet* av Anna Peixoto.

Arbetsmarknad & Arbetsliv, 21(2): 82-87

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-38035>

ANNA PEIXOTO

De mest lämpade: en studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet

Doktorsavhandling. Gothenburg studies in work science no 14, 2014

Ann Bergman

Jag har haft förmånen att vara opponent på Anna Peixotos avhandling *De mest lämpade: en studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet*. Det är en avhandling som jag tror och hoppas kommer att läsas, debatteras och beaktas – inte minst inom akademien där den framstår som en viktig källa till kunskap för handledare, doktorander och andra personer inblandade i organiseringen av doktorandernas arbete.

STUDIENS SYFTE OCH SAMMANHANG

Avhandlingen är en monografi med det övergripande syftet att ”med utgångspunkt i utbildningsreformen 1998, studera doktoranders arbetsvillkor och deras skolning till forskare inom tre olika ämnesområden och hur de hanterar akademins regler och outtalade förväntningar i relation till förvärvade resurser och tillgångar” (s 9). Peixoto menar att det saknas studier som fokuserar komplexiteten i forskarutbildningen. Detta vill hon ändra på genom att med hjälp av ett arbetsvetenskapligt perspektiv studera universitet som arbetsplats och ytterst doktorandernas arbetsvillkor och socialisation in i forskarrollen. Det är emellertid inte helt tydligt vad Peixoto avser med ett arbetsvetenskapligt perspektiv då det inte görs explicit i vare sig bakgrund, den teoretiska ramen eller i metoden. Det arbetsvetenskapliga perspektivet blir snarare ett sätt att definiera studieobjektet än en teoretisk och analytisk ansats. I det senare fallet är det i stället Bourdieus teorier och begrepp som tillämpas, visserligen på ett förtjänstfullt sätt men inte i dialog med arbetsvetenskapliga teorier.

Vid sidan av Bourdieu är en central analytisk dimension den historiska kontextualiseringen

FÖRFATTARE

Ann Bergman, docent i arbetsvetenskap,
Handelshögskolan, Karlstads universitet
Ann.Bergman@kau.se

av 1998 års forskarutbildningsreform. Peixoto ger läsaren en god översikt av de förändringar som skett inom svensk akademi och forskarutbildningen sedan 1950-talet och fram till idag. Vi får följa hur olika forskningspolitiska idéer genom politiska reformer och utredningar sakta men säkert bidragit till att det skett en glidning från ett ideal och en praktik till en annan. Eftersom tidigare ideal och praktiker alltså finns kvar skapas en rad motsättningar som strålar samman i olika villkor som i sin tur präglar dagens situation för doktorander. I likhet med tidigare översyner av forskarutbildningen syftar 1998 års reform till att effektivisera den. Stor vikt läggs vid att genomströmningen måste öka liksom andelen disputerade och att rollen för doktoranden måste regleras tydligare både vad gäller rättigheter och skyldigheter. Reformen vilar tungt på antagandet att forskning är avgörande för tillväxt, utveckling och konkurrenskraft och att vetenskapen därmed måste nyttiggöras. Samtidigt är det traditionella Humboldtska vetenskapliga idealet alltså närvarande och skapar spänningar. Här ges kunskapen ett värde i sig och oberoende forskare ska själva avgöra vad som är viktiga forskningsfrågor och hur god forskning ska bedömas.

Ytterligare ett exempel på motstridiga ideal och spänningar har att göra med huruvida forskarutbildningen ska ses som en utbildning eller ett arbete. Å ena sidan skolas doktoranden i enlighet med traditionella vetenskapliga ideal där denne är student, å andra sidan ska de anpassa sig till en utbildning som är formaliserad på ett sådant sätt att den antar formen av en anställning. Dagens handledningssituation kan inte längre enbart liknas vid en slags gåvologik mellan handledare och doktorand, utan även vid en kontraktslogik. När det gäller gåvologiken handlar det om personliga band och förtroenden där handledaren ger och doktoranden tar emot, men där doktoranden förväntas återgälda gåvan på något sätt. I samband med ISP (individuellt studieplan) och det nya sättet att organisera forskarutbildningen har handledarsituationen även kommit att präglas av en kontraktslogik. ISP formulerar tydligt vilka rättigheter och skyldigheter som finns och det finns därtill formella belöningar och sanktioner kopplade till kontraktet. Kontraktprincipen bidrar till att forskarutbildningen alltmer formas som ett arbete än en utbildning, men då både gåvologiken och kontraktslogiken existerar samtidigt uppstår spänningar och otydligheter.

I ljuset av detta konstaterar Peixoto att man bör förstå forskarutbildningen som en uppsättning sammanlänkade aktiviteter på skilda abstraktionsnivåer – från en politisk nivå via en institutionell nivå och organisationsnivå ner till den enskilde doktoranden – vilka resulterar i förväntningar som inte alltid är förenliga med varandra.

UTGÅNGSPUNKT I BOURDIEU

Som jag nämnde tidigare utgörs det teoretiska ramverket av Bourdieu då Peixoto menar att hans teorier och begreppsapparat är väl lämpade att ringa in det hon vill studera; doktoranders position på det vetenskapliga fältet. Här betraktas den vetenskapliga världen som ett fält där de olika aktörerna utifrån olika intressen och villkor utkämpar strider kring vad som ska ses som värdefulla förmågor och kapaciteter och därmed också vad som ses som god vetenskap. Det som avgränsar fältet är doxan, en värderingsmässigt baserad gemensam nämnare som samtliga aktörer på fältet accepterar. Doxa är det som vägleder doktoranderna när de ska bedöma vilka handlingsalternativ som är möjliga och/eller önskvärda eller inte. Doxa blir här det sammanhang och den arbetsmiljö som, i det här fallet doktoranden, mer eller mindre medvetet måste förhålla sig till.

Individens möjligheter och strategier att handla på fältet är kopplade till deras tillgång till kapital. Bourdieu talar om olika typer av kapital som är viktiga för att förstå hur en enskild aktör eller en grupp aktörer på ett fält får tillgång till makt eller inte. Ekonomiskt kapital utgörs av materiella resurser, socialt kapital utgörs av tillgångar i form av personkontakter som exempelvis nätverk, släktskap och andra typer av betydelsefulla sociala kontakter som i forskningen kan handla om att ingå i de rätta forskarnätverken. Det kulturella kapitalet har att göra med kulturella resurser som anses finare eller högre stående i någon mening, det handlar om förvärvade resurser som man kan ha fått genom bland annat utbildning. Inom akademien kan det handla om vilken titel och position man har inom det vetenskapliga fältet. Det symboliska kapitalet – vilken tillgång eller resurs som helst av de andra tre formerna – kan existera om det tillerkänns ett värde på ett visst fält eller inom ett samhälle. Inom akademien är det enligt Bourdieu titlar, graden av extern finansiering och publiceringar som för närvarande ges ett högt symboliskt värde.

Ytterligare två viktiga begrepp är habitus och habituering. Habitus är den förkroppsligade formen av det kulturella kapitalet och vägleder individens känsla och handlande i frågor om vad som är rätt och fel, gott och ont. Om ens habitus överensstämmer med fältet blir saker och ting enklare, man vet hur man ska bete sig och man kan slippa kulturkrockar och känslan av att helt enkelt inte passa in. Habitueringen är den process genom vilken man införlivar de olika formerna för kapital och därigenom socialiseras in i exempelvis det vetenskapliga fältets spelregler. Det är således med dessa begrepp i bagaget som Peixoto tar sig an sitt empiriska material.

TRE FAKULTETER: SKILDA VILLKOR OCH FÖRVÄNTNINGAR

Studien bygger på både ett kvantitativt ett kvalitativt material. Det kvalitativa materialet är det som ligger till grund för studiens analys och resultat och den kvantitativa delen får en mer underordnad roll som deskriptivt bakgrundsmaterial. Det som utgör stommen i studien är 15 intervjuer med doktorander som är halvvägs i sina doktorandstudier eller precis har avslutat dem. Med intervjuerna avser Peixoto ”fånga doktorandernas berättelser av de erfarenheter de har av det vetenskapliga fältet och genom dessa berättelser synliggöra hur det vetenskapliga fältet fungerar och förstås utifrån positionen som doktorand” (s 69). Detta innebär att hon också kan fånga och synliggöra hur identiteten som forskare skapas, det vill säga habitueringen. Värt att nämna är att det i metodkapitlet finns en hel del intressanta reflexioner kring de frågor och situationer som uppstår när man som doktorand studerar andra doktorander och dessutom vid det egna lärosätet.

De doktorander som ingår i studien är fördelade över tre fakulteter vid Göteborgs universitet: humaniora, utbildningsvetenskap och naturvetenskap. Valet av just dessa fakulteter legitimeras av att de är olika. Naturvetenskap lyfts ofta fram av politiker och andra som det goda exemplet på hur effektiv forskning ska bedrivas. Humaniora utgör ett exempel på det traditionella bildningsidealet. Utbildningsvetenskap är i sin tur ett tämligen nytt ämne i förhållande till de övriga två och är på väg från bildning till effektivitet. Redogörelsen och analysen av det kvalitativa materialet sker i tre separata kapitel, ett för var fakultet. Trots att kapitlen inte är identiskt uppbyggda och systematiken i vissa avseenden inte är helt uppenbar är redogörelser och resonemang välgrundade och baseras på en fin avvägning vad gäller citat och beskrivande text. Tillämpningen av Bourdieus begreppsapparat fungerar som både en sorteringsmekanism för det empiriska materialet och en förklaringsmodell till de mönster som framträder.

Trots att samtliga doktorander lyder under den nya forskarutbildningsreformen och är verksamma vid ett och samma universitet visar Peixoto att de verkar under tre skilda doxor. Förutsättningarna för och kraven på doktoranderna skiljer sig åt på de tre olika fakulteterna. Inom humanistisk fakultet är det doktoranden själv som formulerar sina forskningsfrågor och sitt forskningsområde. Det är nämligen en viktig del i humanistens forskningskompetens – att ensam söka, hitta eller formulera sitt område. Det förväntas att man ska kunna mer än sitt specifika område då detta är ett tecken på bildning och på fakulteten råder ett bildningsideal. Doktorander jobbar dessutom ofta ensamma i sina projekt. Inom humanistisk fakultet resulterar kraven på doktoranderna i att de ska vara de *intellektuella*. Vidare framgår att den humanistiska doxan och forskarutbildningsreformen vilar på vitt skilda förståelser för forskningens mening och mål, vilket gör det svårt för doktoranderna att navigera på det vetenskapliga fältet. Det har uppstått två

parallella system där det ena baseras på formella regler och det andra på informella normer kring vad som kännetecknar en väl lämpad doktorand. Humaniora har med andra ord inte följt de formella politiska direktiven utan snarare bjudit på motstånd och skapat en dold läroplan.

Av de tre fakulteterna ligger utbildningsvetenskaps kunskapssyn och organisering av forskarutbildningen närmast reformens förståelse av forskarutbildningen. Forskarutbildningen ses som en yrkesutbildning och avhandlingen en övningsuppgift. Fakulteten har reformerat sin forskarutbildning i linje med de politiska påbuden och i samband med detta även flyttat fram sina positioner inom det vetenskapliga fältet. Tidigare skrev doktoranderna inom utbildningsvetenskap monografier och hade ofta en bakgrund som yrkesverksam lärare. De doktorander som ingår i Peixotos studie skriver däremot en sammanläggningsavhandling och samtliga ingår i ett forskningsprojekt. Detta innebär vidare att deras ämnesval inte nödvändigtvis ligger i linje med vad de själva är intresserade av, utan de forskar om det som projektet i fråga har behov av. Inom utbildningsvetenskap är man i rörelse mot naturvetenskap och använder reformen för att förändra sin egen doxa i riktning mot den önskade. Doxan inom utbildningsvetenskap formar därmed doktorander som är *strategiska* givet målen med forskarutbildningen.

När det gäller naturvetenskap har de haft en förhållandevis enkel resa då det sätt på vilket deras fält är organiserat och de ideal som utgör dess doxa utgjort mallen för reformen. De yttre reglerna är sedan länge i fas med hur man organiserat och bedrivit verksamheten. Forskarutbildningen kan här liknas vid en yrkesutbildning och avhandlingsarbetet en kvalificerad övningsuppgift, med fokus på nytta. Doktoranderna befinner sig i laborativa miljöer och har i samtliga fall rekryterats till pågående forskningsprojekt som de blir en del av. Detta betyder att det område de ska studera och de forskningsfrågor de ska besvara redan är fastställda och att de i hög grad ägnar sig åt datagenerering. Inom den naturvetenskapliga fakulteten formas därmed doktoranderna till *specialister* inom ett smalt område.

DE MEST LÄMPADE

Gemensamt för doktoranderna oavsett miljö är att doktorandanställningen är kopplad till ett antal olika beroenden – som till stor del har med handledaren att göra men även andra betydelsefulla aktörer inom det akademiska fältet. Beroendeförhållandet är med andra ord en grundpremiss. Vill man göra karriär är man lojal mot handledaren och fältets spelregler. Lyckas man inte med detta riskerar man att ses som mindre lämpad eller olämplig för en fortsatt karriär i fältet. Vidare är det sociala kapitalet viktigt och tycks överordnat det symboliska kapitalet som av Bourdieu lyfts fram som det mest betydande inom akademien. Peixoto visar att det vetenskapliga symboliska kapitalet inte är lika gångbart utan det

sociala kapitalet. Peixoto visar också att doktorander som på ett framgångsrikt sätt lyckas hantera de olika kraven, ackumulera och utnyttja sitt sociala kapital och förkroppsliga och iscensätta den ideala doktorandrollen ses som *de mest lämpade*.

Styrkan i Peixotos avhandling är att hon förmår fånga hur intentionerna med reformen, det vill säga effektiviseringen och standardiseringen av forskarutbildningen, skapar spänningar och luckor mellan officiella påbud och informella krav i samma stund som den pressas igenom en organisatorisk kontext med olika vetenskapliga fält. Målsättningar och direktiv tolkas olika och antar olika former beroende på de värden som präglar fälten, vilket i sin tur påverkar doktorandernas arbete och vardag på sätt som i många avseenden förefaller synnerligen tveksamma och problematiska.

Jag hoppas att Peixoto inom kort återvänder till sin studie och sina slutsatser beträffande denna vardag. Jag är nämligen övertygad om att hennes fynd kan, om de relateras till befintlig arbetsvetenskaplig teoribildning rörande arbete och arbetsvillkor, utveckla och utmana såväl denna teoribildning som Bourdieus. Jag hade gärna sett detta redan i avhandlingen, men kan ge mig till tåls och vänta ett litet tag.